

**LÜBBÜ'N-NESÂYİH'TA YER ALAN
ATASÖZÜ VE DEYİMLER- TEMEL KAVRAM VE KONULAR**

Bu ders notu Abdülmecit İslamoğlu'nun

Halil Efendi'nin Lübbü'n-Nesâyih Adlı Eserinin Şekil ve Muhteva Özellikleri, (*Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XIV, sayı: 26, (2012/2), s. 119-148)

başlıklı çalışması esas alınarak hazırlanmıştır.

1. Atasözleri

Adam adam demekle adam olmaz:

*Vezîr olmagıla âdem olur sanma anı âdem
Büyüse tatlı olur mı cihânda hiç acı badem (376)*

Akıllı düşman akılsız dosttan hayırlıdır. / Deli dostun olacağına akıllı düşmanın olsun:

*Ahmak olan dostuna sen sakınup bil bağlama
'Âkil olan düşmanından havfe düşüp aglama (304)*

Ayıpsız yâr arayan (dost isteyen), yârsız (dostsuz) kalır:

*Bulamazsın 'ayıpsız yâr o bir kibrît-i ahmerdür
Bahâne bulma dil-dâre dime yüzine esmerdür (381)*

Azıcık aşım, ağrısız (kaygısız) başım:

*Kurî nân ile habîbâ yi aşın
Derde ugratma sakın dertsiz başın (320)*

Baba oğluna bir bağ bağışlamış; oğul babaya bir salkım üzüm vermemiş:

*Dir peder olsun fedâ ferzende varım hem özüm
Oglu virmez istese babası bir salkım üzüm (473)*

*Bagını bûstânını ferzendine virmiş peder
İstedikte mîve andan virmemiş itmiş heder¹ (474)*

Bal tutan parmağını yalar:

*Hidmetinde olan adam kendi nef'i için yeler
Sakınup gücenme cânâ bal dutan barmak yalar (229)*

Bir sürçen atın başı kesilmez:

*Kesme bir kez sürçmekile esbinin sen pâyını
'Azirin 'özrün kabûl it gayra virme payını (270)*

Bülbülün çektiği dili belasıdır:

*Bülbülün cürmi nedür kim oldu dâ'im der-kafes
Dil belâsıdur ki oldu hoş-sadâ sâhib-nefes (179)*

Büyük başın derdi büyük olur:

¹ heder / meder (?)

*Hâline şükr eyleyüben yi aşın
Ağrısı büyük olur büyük başın (319)*

Çağrılan yere erinme, çağrılmayan yere görünme:

*Gitme bî-da'vet ta'âma yimege göz dikmegil
Nân-ı huşka it kanâ'at âb-ı rûyî dökmegil (195)*

Doğrunun yardımcısı Allah'tır:

*Togrı ol hem togrı söyle degme atsunlar seni
Şübhe itme dest-gîrin olur Allâhu Ganî (253)*

Dost başa, düşman ayağa bakar:

*Ayagınla sakın varma ayaga
Bakar dostlar başa düşmân ayaga (408)*

Dost (akraba) ile ye, iç, alışveriş etme:

*Açma el mahlûka sakın halka bîzâr eyleme
Dost ile yi iç velâkin satu-bâzâr eyleme (99)*

Dünya malı dünyada kalır:

*Mâline eyle tasadduk dahı vir karz-ı hasen
Mâl senünle kabre gitmez gönder evvel anı sen (193)*

Düşmanın karınca ise de hor bakma:

*Senün hasmın olursa da karınca
Dime n'olur anı cânâ karınca (388)*

Edebi edepsizden öğren:

*Edebsizden edeb öğren birâder
Anın tavrında turmagıl ber-â-ber (392)*

El için kuyu kazan, evvela kendisi düşer:

*Hayra niyyet eyle muzmer olmasun kalbinde şer
Kim kazar hem kuyuyu âhar için kendi düşer (274)*

Eski düşman dost olmaz:

*Eski düşmân âdeme olmaz habîb
İtme sakın kendine anı tabîb (335)*

İki dinle bir söyle:

*Hayr-hâh ol sana kemlik idene hem eyle bîrr
Dâ'imâ hıfz it lisânın iki işit söyle bir (28)*

Kalbi yıkmak kolay, yapmak zordur:

*Yıkma kalbi mümkün olsa lutfîle anı apar
Münkesir oldukda beyza anı cânâ kim yapar (198)*

Kanaat tükenmez hazinedir:

*Bıragup dâmen-i hırsı kanâ'at zeylini tutgıl
Bulasın kenz-i lâ-yefnâ çıkup dilden hemîşe gıl (364)*

Kedinin kanadı olsaydı, serçenin adı kalmazdı:
Dilerim kim devlete ırmeye nâdânın yedi
Serçe kalur mı cihânda ger kanadlansa kedi (459)

Kılık kıyafetle adam adam olmaz:
Kâmil insân ol durur kim eyleye tayy-i lisân
Âdem olmaz yalnız koymakla âdem taylasân (297)

Kurunun yanında yaş da yanar:
Bulsa zâlimler cezâsın anlar için kim yanar
Ana yanaram ki kurular yanında yaş yanar (469)

Su uyur düşman uyumaz:
‘Âkil olan düşmanın yanında yatup uyumaz
Bu meseldür düşman uyur sular ammâ uyumaz (209)

Sürüden ayrılanı kurt kapar:
Ehl-i diller meclisinden ayrılan hakdan sapar
Ayrılsa sürüden miş şübhe itme kurd kapar (230)

Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır:
Kavl-i leyyin eyle nâsa dâ'imâ sen eyle pend
Habl-i ihsân ile halkı eylegil kendine bend (201)

2. Deyimler

Aç gözlü olmak:
Her kimin kim oldu cânâ bu cihânda gözi aç
Mâl-ı Kârûn bulsa dahı gitmez andan ihtiyâc (19)

Gözi aç olan cihânda ider âmâlin dırâz
Toymaz aslâ virseler de mâl-ı Kârûn'ı dir az (136)

Gözi aç toymaz cihânda mülki olsa cümle yir
Bulsa fırsat gerçi cânâ serçe koymaz cümle yir (203)

Ağız eğmek:
Kesb için kazma vü balta al ele
Sakınuban ağız egme sen ele (342)

Ağzını mühürlemek:
Agza ur mühr-i sükûti çıkmasun mühmel kelâm
Müstakîm ol elf-veş sen egri olmagıl ke-lâm (246)

Baş eğmek:
Tîr-veş togrı olagör degme atsunlar seni
Ser-fürû itme le'ime dime sakın tut beni (268)

Başına taş:

*Dürr ü cevher kıymetin bilmeyenin başına taş
Bilmeyen kadr-i nefâyis degme yisün ekşi aş (177)*

Bel bağlamak:

*Hakk'a 'arz eyle merâmın gayrıya bağlama bil
Mâni' u Mu'tî Hudâdur aç gözün Mevlânı bil (9)*

*Bâri'ye eyle tevekkül bağlama bil kalkana
Oturana dimegil kalk dime otur kalkana (150)*

Beli bükülmek:

*Yapışup dâmân-ı hayra hem dahı ol hayra dâll
Fursatı fevt itme cânâ olmadan bil hem-çü dâl (200)*

(Birine) rahat batmak:

*Egrinin yanında togrı söyleyen ana batar
İtmez istishâb seni bî-şübhe yabana atar (207)*

(Birinin) ağzından lokmasını almak:

*Her ne denliü olsa mâlı ol le'îm-i nâ-kesin
Mümkün olsa lokmasın kapar feminden her kesin (20)*

(Birinin) ayağına gitmek:

*İstmeksiz deynegi vir dâylene
Gelmesün kapuna var sen pâyına (326)*

(Birinin) kapısını çalmak:

*Sana direm ey peder götür meder
Varmagıl bâb-ı le'îme çalma der (329)*

*Sana direm ey birâder çalma der
Kardeşinden istesen virmez meder (330)*

*Der-i Mevlâ'yı dakk eyle le'îmin bâbını çalma
Yere çal deff ü tanbûrı aluban destine çalma (358)*

(Bir yerden, bir şeyden) elini ayağını (eteğini) kesmek (çekmek):

*İtme zâyi' vaktini sen olmagıl sâhib-kesel
Dâmen-i dâna-yı ahz it zeyl-i nâdândan kes el (165)*

(Bir yerden) ayağını kesmek:

*Nice bir nûş idersin sen ayagı
Ayaân kes bu 'işretden ayagı (409)*

Dil uzatmak:

*Zeyl-i lutfı koma elden kimseye uzatma dil
Dil-nüvâz ol kimse senden olmasun âzurde-dil (111)*

Dilini kesmek:

*Sû'-i halkdan gill u gışdan zâkirâ pâk it dilin
Dâ'imâ zıkr it Hudâ'yı mâ-sivâdan kes dilin (93)*

*Yûsuf'ı görmezden evvel ta'n iderlerken zenân
Yedlerin kesdikde kesdiler Züleyhâ'dan zebân (288)*

*Eger senden dilin kesmezse bir kes
Kerem sikkîni ile sen dilin kes (394)*

El açmak:

*Açma el mahlûka sakın halka bîzâr eyleme
Dost ile yi iç velâkin satu-bâzâr eyleme (99)*

El çekmek:

*İki kat oldu miyânın hemm-i dirhem çekmeden
Zâl-i dünyâdan elin çek senden ol el çekmeden (191)*

*Keffini keff eyle şerden hayra uzat destini
âayra teklîf itme götür destin ile destini (294)*

Elinden (bir şeyi) düşürmemek:

*Bırakma dâmen-i 'adli hükûmetde eyâ kâdî
Yedinden düşmesün aslâ sentün Keşşâf ile Kâdî (348)*

Elinden tutmak:

*Bu cihânda sanma tilmîzin seniün destin dutar
'İlm-i remy-i öğrenir senden seni oka dutar (156)*

*Togrı ol hem togrı söyle degme atsunlar seni
Şübhe itme dest-gîrin olur Allâhu Ganî (253)*

*Tevekkül eylegil Hakk'a sakın bil baglama halka
Hudâdur dest-gîr olan karîb oldukda kul garka (352)*

Eteğinden el çekmek:

*Salıvir dâmân-ı reşki bu cihânda ey hasûd
Dinlegil sen bu kelâmı "el-hasûdu lâ-yesûd" ² (152)*

Eteğine yapışmak:

*Yapışup dâmân-ı şer'a mürşide dime çirâ
Müstakîm ol el(i)f-veş sen egri olma hem çü-râ (95)*

*Zeyl-i kibre yapışanın son deminden itme şek
Degme esbe binmez iken merkebi olur eşek (102)*

Zeyl-i sabra yapışuban gitme sakın kapıdan

² "Haset eden kimse başarıya ulaşamaz."

Gitmeyen kes kapıdan sonunda olur kapudan (103)

*Zeyl-i dânyâya yapış yapışma her bir dâmene
Hîle-kârın semtine varma düşersin dâmına (109)*

*Zeyl-i istignâyâya yapış olmak istersen ganî
Olsa da cânâ nefâyis yime önden kalkanı (147)*

*Yapışan dâmân-ı sıdka lâ-cerem bulur zafer
Bî-tekellüf it sefer olmuş Muharrem yâ Safer (271)*

*Düşmedikçe çâh-ı zülle bulamazsın câhı sen
Dâmen-i sabra yapış kim ire destine resen (283)*

*İsterisen dâ'imâ dakk eyleye bâbın ni'am
Dâmen-i zülle yapışma dimegil "lâ" di "na'am" (314)*

*Cihânda râhat istersen yapış zeyl-i müdârâyâ
Dime el(i)fe sakın togrı dahi egri dime râya (357)*

Eteğini tutmak:

*Dâmen-i züllü bıragup zeyl-i istignâyı dut
Müsterîh ol bâbını kim dakk ider elbetde kut (98)*

*İtme zâyî' vaktini sen olmagıl sâhib-kesel
Dâmen-i dânyâ-yı ahz it zeyl-i nâdândan kes el (165)*

*Ka'r-ı çâha inmekile buldı Yûsuf devleti
Tuta gör zeyl-i tevâzu' kim bulasın rif'ati (284)*

*Hemm ü gam bulsa kemâlin irişür ol dem sürûr
Devlete irdükde sakın tutmagıl zeyl-i gurûr (290)*

*Dâmenin tut kâmilânın ellerine hem ko mâ
Hîle-kârı bed-şi'ârı sakınup evde koma (293)*

*Rif'at istersen cihânda zeyl-i sabra pek yapış
Ehl-i diller dâmenin dut terbiye nârında piş (295)*

*Bıragup dâmen-i hırsı kanâ'at zeylini tutgıl
Bulasın kenz-i lâ-yefnâ çıkup dilden hemîşe gıl (364)*

*Sehâ zeylin tutup cânâ bırak dâmân-ı imsâkı
İdüben halka ihsânı olasın Hâtem-i sâni (366)*

Fırsatı kaçırmak:

*Yapışup dâmân-ı hayra hem dahi ol hayra dâll
Fursatı fevt itme cânâ olmadan bil hem-çü dâl (200)*

*Fursatı fevt eyleyüben düşmegil yemm-i heme
Yûsuf-ı Ken 'ân 'ı satma sakınup kalb dirheme (277)*

Hisse almak:

*Dirhem ü dînâr ile itme tefâhur hisse al
Her birinde it te 'emmül hemm ü nâr oldu me 'âl (25)*

İşe yaramak:

*Rakîbün pendî hîç işe yaramaz
Habîbünden cüdâ ider yaramaz (404)*

Kapı dışarı etmek (atmak):

*Kâzibi tard it kapundan olsa da cânâ Lebîd
Yâr-ı ââr it sâdıkı sen olsa da cânâ pelîd (306)*

Kapıları kapamak:

*Sakınup karışma halka bâb-ı dârı eyle galk
Şimdi cânâ tîre egri kavse togrı dir bu halk (247)*

*Kapama kapını cânâ iki kanadın da aç
Degme yesünler ta 'âmun dâ 'imâ muhtâc u aç (313)*

Kulak tutmak:

*Ser-fürû it mürşide hem pendine dutgıl kulak
Nusha ısgâ itmeyenden yeg durur uzun kulak (94)*

*'Âlim ü 'âmil olanın pendine tut kulagın
Dinleme tanbûr def âıybete tutma kulagın (96)*

Meydan almak:

*Aldılar meydânı cânâ bilmeyenler el(i)f ü bâ
Giydi kâmiller 'abâ câhil olan giydi kabâ (248)*

Meydana çıkmak:

*İstemezsen sırrının meydâna cânâ çıkmasın
Kal 'a-i dilde esîr eyle dü-lebden çıkmasın (264)*

Ruhu (bile) duymamak:

*Mahrem-i esrâr bulunmaz bu cihânda ey ahî
Sırrını hıfz eyle dilde duymasun rûhun dahı (263)*

Sesini kesmek:

*Belâya sabr idüp cânâ sesin kes
'Azîz-i Mısr olur sabr eyleyen kes (386)*

Suratı sirke satmak:

*Meclis-i bed-gûya varma kalbi güftâra yatar
Umma hayrı ol recülden kim yüzi turşı satar (301)*

*Sabîhü'l-vech olandan iste mîri
Yüzi turşu satandan umma hayrı (406)*

Taş atmak:

*Togrı olmakla elif sâ'ir hurûfa oldı baş
Servi-veş togrı olursan kimse atmaz sana taş (243)*

Yabana atmak:

*Egrinin yanında togrı söylesen ana batar
İtmez istîshâb seni bî-şübhe yabana atar (207)*

Yanına bırakmamak (koymamak):

*İncirdersen bu cihânda hem-çü seg onı buni
Zann ider misin sefihâ koyalar sana bunu (260)*

Yerinde yeller esmek:

*Cidd-i sa'y it bu cihânda ey birâder ko eser
Kim ki koymaz bir eser gider yerinde yil eser (61)*

Yüz çevirmek:

*Çevir yüz zâl-i dünyâdan yetişdi yetmişe sinnin
Büküldi kavs-veş sinnin dehende kalmadı sinnin (373)*

Yüz vermek:

*Sakınup yüz virme cânâ yüzsize
Bini alur virmez olur yüz size (344)*

Yüzüne bakmamak:

*İtmesün câhil tefâhur bu cihânda câh ile
Ehl-i diller meclisinde kimse bakmaz câhile (163)*

3. Muhtevası / Eserde Değınilen Temel Kavram ve Konular

Mahmut Kaplan, manzum nasihat-nâmelerde yer alan konuları şöyle sıralar: “Dinî-tasavvufî konular, genel ahlâkla ilgili konular, sosyal hayatla ilgili konular, ilim, sosyal eleştiri”.³ *Lübbün 'n-Nesâiyih* de ele alınan konular açısından geleneğe tâbidir ve adı geçen bahisler bu eserde de yer alır:

Eserde ilk beyit; “(Ey Allahım!) Sen benim İlahımsın ve senden başka Rab yoktur.” diyerek misvak kullanılması öğüdüyle başlar. Başlangıçta her ne kadar bir tevhid bölümü yer almazsa da tevhid içerikli bu ilk beytin hemen ardından misvak kullanmanın “Fahr-i âlem sünneti” olduğu belirtilir ve Hz. Peygamberimiz övülerek yüceltilir. Böylece “hamdele ve salvele”, -doğrudan olmasa da- *Lübbün 'n-Nesâiyih*'in başındaki yerini almıştır denilebilir.

Üçüncü beytin ilk mısraı namaza ayrılırken, ikinci mısramda sahip olunan nimetlere karşı şükür görevinin yerine getirilmesi istenir. Bu durum; yani kendi içerisinde bir anlam bütünlüğü taşıması gereken beyitlerde, birbiriyle çok da ilgili olmayan konuların yan yana yer alması, eser boyunca göze çarpar. Şair daldan dala atlamakta, aklına nasihat namına ne

³ Mahmut Kaplan, “Manzum Nasihat-nâmelerde Yer Alan Konular”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya, 2001, sayı: 9, s. 133-185.

gelirse, kaleme aldığı şu küçük hacimli eserde, muhatabına ne kadar çok öğüt verebilirse o kadarını anlatmaya kendisini sanki borçlu hissetmektedir.

Halil Efendi, bundan sonraki kısımda (3-8. beyitler) alçakgönüllülük içerisinde ve sadece Cenâb-ı Hakk'ı düşünerek namaz kılınması gerektiğini ifade eder. Namaz konusunda dikkatli olması gerekenlerin başında imamlar gelmektedir. İmamlar, ta'dîl-i erkâna uymalı, namazda dünyevî hiçbir şeyi düşünmemelidirler.

Namaz, Hz. Peygamberin kıldığı gibi kılınmalıdır. Şekilde kalmamalı, gönle girmelidir:
Yalnız inmekle çıkmakla namâz olmaz kişi
İt huzû' ile edâsın gice gündüz bu işi (7)

(9-14. beyitler): Kişi, meramını Yüce Allah'a arz etmeli, başkasından istememelidir. Veren de alan da O'dur. Herkesin rızıkı Allah'a aittir. Bu itibarla Râzık da Hâlık da odur. Mal-mülk konusunda hırsla kapılmamalı, müstağnî olmalıdır. Gönlü tok olanlar, emellerine ulaşacak, Cenâb-ı Hak onları fakirlikten kurtararak zengin kılacaktır. Bir lokma ekmek için hakir düşmemeli, namerde avuç açmamalıdır. Rızık bir gün elbet kapıyı çalacaktır:

Zeyl-i züllü tutma peydâ itmek için nân u âb
Yazılan rızıkun gelir elbetde eyler dakk-ı bâb (14)

(15-18. beyitler): Yaratıcının takdir ettiğine razı olmalı, karşılaşılan olumsuz durumlar karşısında sabretmelidir. Bilinmelidir ki bu dertler ve kaygılar bir gün son bulacaktır; kurtuluş yakındır. Kurtuluşa ermek için gerekli olan anahtar ise sabırdır.

(19-27. beyitler): Gözü aç olan, Karun kadar mala sahip olsa da yine doymaz. Elinden gelse başkasının ağzından lokmayı kapar, iki altını varsa üçüncüsünü ister. Doymak nedir bilmeyen bu adamın bilmesi gereken hakikat; sahip olduğu altın-gümüş ne varsa hepsine bir gün başkalarının sahip olacağıdır. Ölüm elbet bir gün çağırarak, ecel davulu onu sonu ceennem olan bir yolculuğa davet edecektir:

Hadden efzûn mâlı cem' itdün cihânda toymadun
Çaldı rihlet kûsını dest-i ecel sen tuymadun (24)

(28-40. beyitler): Hayır sahibi olmak, kötülöklere iyilikle mukabelede bulunmak gerekir. Mal-mülk, iyilikler yolunda harcanmalı, ambarlar iyilikle doldurulmalıdır.

Hayır sahipleri gittikleri her yerde saygı duyulan, değer verilen kişilerdir. O halde sahip olunanlar hayra sarf edilmeli, isteyene yok denmemelidir. Kendisi ihtiyaç sahibi olduğu hâlde, başkasına vermek, misafirlerine olabildiğince ikramda bulunmak kâmil insanların hasletlerindedir.

Dünyanın Mevlâ katında zerre kadar değeri yoktur. O hâlde dünya malına hırsla yapışmayı bir kenara bırakmalı, nefse karşı cihat ilan etmelidir:

Salıvir damân-ı hırsı cîfeye uzatma kol
Nefsüne eyle cihâdı olma sakın ana kul (40)

(41-65. beyitler): Yapılan iyilikler unutulmalı, ecir ancak Yüce Allah'tan beklenmelidir. Hak sözleri dinlemek, dedikodudan uzak durmak gerekir. Kâmil insanlarla istişarede bulunmalı, söylediklerine itibar etmelidir. Vakti iyi değerlendirmek, boş ve gereksiz işlerle uğraşmamak gerekir. Fâsıklarla değil, siddiklerle beraber olmak; işret meclislerinde değil, âlimlerin sohbetlerinde bulunmak son derece önemlidir.

Zenginler mal ve mülkleriyle yüceldiklerini zannederler. İlim para ile satılsa, onu da alarak tüm pâyeleri elde etmeyi isterler. Ancak ilim öyle parayla, malla mülkle değil, çalışılarak, ciddiyet gösterilerek elde edilir. Fazilet sahibi olanlar, ilim sahibi olan âlimlerdir.

Çalışarak bu dünyada bir eser bırakmak gerekir. Gece gündüz demeden çalışmalı, kimseye muhtaç olmamalıdır:

Rabt idersen kalbi dâ'im ol Hudâ-yı Vâhid'e
İhtiyâcın olmaz aslâ merde de nâ-merde de (66)

Lübbü'n-Nesâyih'in bundan sonraki kısmı, belli konulara hasredilmiş başlıca bölümler bulunmadığından, temel bazı konular ve seçme beyitlerle -bir makale sınırları içerisinde- şu şekilde özetlenebilir:

(67-123. beyitler): Kişinin sağlığında yemesi ve yedirmesi, cimri olmamak, mâsivâdan vazgeçerek Mevlâ'ya yönelmek, İslâm'ın emrettiklerine uymak, zikir esnasında dönmek, bunun dinen uygun görülmediği ve kimsenin bu hususta cevaz veremeyeceği, iyi ahlâklı olmak, hile ve aldatmacalardan uzak durmak, boş sözler sarf etmemek, mürşidin verdiği nasihatlere uymak, âlimlere ve ilmi ile âmil olanlara ittiba etmek, insanlardan değil Yüce Allah'tan istemek, eşlerin birbirlerine sâdık olmaları ve güvenmeleri, kimseye dil uzatmamak, günahkâr ve kibirli insanlardan uzak durmak, "illet, killet ve zillet" in insanın başında üç büyük bela oluşu:

Umaram ben Hak te'âlâ vire sıhhat 'illete
Dahî kesret killete hem 'izz ü rif'at zillete (124)

(125-143. beyitler): Büyüklere saygı göstermek, şeyhe tâbi olmak, mürşidin yanında çokça oturmak, kimseye kefil olmamak, âlimin dalkavukluk etmesinin dünyanın sonunu getireceği, evlenmenin kişiye büyük bir sorumluluk yükleyeceği, İstanbul'un saadet makamı olduğu:

Bulamazsın bir diyârı kim ola İslâm'ı bol
Câh-ı devlet ister isen anı İslâmbol'da bul (144)

(145-161. beyitler): Dünyada herkesi memnun etmenin mümkün olmadığı, dilencileri eli boş göndermemek, bir şey verilmeyecekse bile onlara güzel söz söylemek, haset etmemek, öğrencinin hocasına saygısının kalmadığı, makam-mevki ile insanın şeref kazanamayacağı:

Câhile gelmez şeref cihânda cânâ câh ile
'Âkil olan câh ile virmez kızın bir câhile (162)

(163-198. beyitler): Vakti iyi değerlendirmek, tembel olmamak, ağızdan çıkana dikkat etmek, yapılan iyilikleri unutmak ve başa kakmamak, karz-ı hasen vermek, bir yere davetsiz gitmemek, kuru ekmeğe kanaat etmek, kalp kırmamak:

Hâne-i dil münhedim oldukda ma'mûr ola mı
Ser-nigûn oldukda kâse dökülenler tola mı (199)

(200-373. beyitler): Eldeki fırsatları kaçırmamak, insanlara güzel söz söylemek, âlim ve câhil ile dost ve düşmanın durumları, kahve içmenin caiz olduğu, içkiden ve meyhaneden uzak durmak gerektiği, çalışıp kazanmak, sır saklamak, nimetlere şükretmek, toplumda günahkârlara değer verildiği, günahsızların ise yüzüne bakılmadığı, doğru olmak, doğruyu söylemek, meydanın cahillere kaldığı, âlime kıymet verilmediği, doğruların yardımcısının Allah olacağı, yalancılara kanmamak, hurafelere inanmamak, doğruların zafere ulaşacağı, Hz. Yusuf (a.s.)'un sabrı ve sadakati, kimseyi kınamamak, mütevazı olmak, kibirden uzak durmak, vefasız ve ahmak dostlardan uzak durmak, sâdıklarla beraber olmak, kimseye minnet etmemek, ilmiyle böbürlenmemek, nimetleri görerek şükretmek:

*Dime şekvâ idüip cânâ dehende kalmadı sinnüm
Hele insâf idüben di yetişdi yetmişe sinnüm (374)*

(375-422. beyitler): Mühim olanın dış görünüş, kılık-kıyafet olmadığı, velilerin ortalıkta görünmediği, insanları delilerin yönettiği, kimseyi küçük görmemek, edepli olmak, söyledikleriyle âmil olmayanın başkalarına nasihat edemeyeceği, içkinin kötülüğü ve ondan uzak durmak gerektiği, cemaatten ayrılmamak, içini temiz tutmak ve ikiyüzlülerle arkadaşlık etmemek:

*Derûnun sâff ide gör sûfi kardaş
Mürâ'ilerle sakın olma yoldaş (423)*

(424-479. beyitler): Kılık-kıyafetiyle övünmemek, diliyle kimseyi incitmemek, yokluktan dolayı asla şikâyet etmemek, düşünerek konuşmak, anlamsız, faydasız söz söylememek, Müslamanım diyen birinin kimseye zarar vermemesi gerektiği, kimsenin kendi ayıbını göremeyeceği, babanın oğlu için her şeyi yapabileceği; ancak oğlun aynı fedakârlıklarda bulunamayacağı, cahillerin makam-mevki ile öğündükleri ve âlimlere değer vermedikleri.

Mesnevî, eserin ve şairinin adının belirtildiği son üç beyitle (480-482. beyitler) tamamlanır.

Sonuç

İnsanları doğru yola iletmek, kötülüklerden uzaklaştırmak ve neticede ahlâklı ve erdemli bireylerden oluşan bir toplum meydana getirme arzusuyla, öğüt içerikli manzum eserler kaleme alma geleneği yazılı ilk ürünlerden günümüze Türk edebiyatında var olagelmıştır. Sonraki dönemlerde bu alanda yazılmış eserlerin sayısında önemli bir artış olmuş, “nasihat-nâme/pend-nâme” türünde müstakil pek çok eser kaleme alınmıştır.

Nasihat-nâme şairlerinin hedefi, ideal insan ve bu ideal insanların oluşturduğu ideal bir toplum meydana getirmektir. Özelde dönemdeki insanların, genel anlamda da nesillerin eğitiminde bu anlamda pratik değeri olan⁴ bu eserlerden birisi de Halil Efendi'nin *Lübbü'n-Nesâyih* adlı mesnevîsidir.

Lübbü'n-Nesâyih, klasik mesnevî tertibine uymamaktadır. Eserde üzerinde durulan konular herhangi bir düzen ya da sıra gözetilmeksizin birbiri ardınca sıralanmıştır. Bu ise zaman zaman akıcılığın bozulmasına, dikkatlerin dağılmasına ve tekrarlara neden olmaktadır.

Eser, bireylerin gündelik yaşamlarından, dinî hayatlarına, aileleri ile olan ilişkilerinden sosyal çevrelerine kadar geniş bir yelpazede insan-toplum ilişkilerini düzenleyen bir içeriğe sahiptir.

Halil Efendi *Lübbü'n-Nesâyih*'in muhtelif yerlerinde, verdiği öğütlerin davranışa dönüştürülmesinin önemini vurgular. Bu itibarla şair, okuduklarını özümseyen, bunları birer ahlâkî eyleme dönüştüren; bilgi, erdem, ahlâk ve akılla donanmış bir insan modeli aramaktadır.

⁴ Manzum nasihat-nâmelerin ideal insan ve ideal toplumun oluşumuna ne derece katkıda bulunduğu ve nesillerin eğitiminde nasıl bir rol oynadığına dair (nasihat-nâmelerin eğitim değeri üzerine) bir doktora çalışması yapılmıştır. Söz konusu çalışmanın özetlendiği bölümde şöyle denmektedir: “Bu çalışmada görüldü ki nesillerin manevi eğitiminde manzum nasihat-nâmelerin önemli bir yeri bulunmaktadır. İnsanların benimsemesi ve sakınması gereken tutum, davranış ve değerleri şiir dünyasının imkânlarıyla işleyen bu türün, içerdiği bazı batıl inanışlar, eğitimden uzak bilgi ve yaklaşımlar ve öğüt metodunun zayıf yanları gibi eksiklikleri bir kenara bırakılırsa, genel olarak eğitimde, özellikle insanın manevî eğitiminde kullanılacak eserler olduğu sonucuna ulaştık.” Bkz.: Selim Emiroğlu, *Türkçe Manzum Nasihat-nâmelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2010, s. VIII.

Halil Efendi, genel olarak vezin ve kafiye hâkimidir. Eserde kolay anlaşılır, açık ve akıcı bir dil kullanılmıştır. Şair, estetik /sanatsal bir beğeni peşinde değildir. Okuyucuya içten ve samimi bir üslupla seslenir. Böylece verilen öğütlerin muhatap üzerindeki etkisi artırılmak istenmektedir.

Atasözleri ve deyimler eserin önemli kaynakları arasındadır. *Lübbü'n-Nesâyih*'te yoğun bir şekilde yer alan bu dil unsurlarının bir kısmı, orijinal halleriyle herhangi bir değişime uğramadan şiir dilinde ifade edilmiştir. Bazı beyitlerde ise bu söz unsurlarının kelime ya da ek değişikliği/ çıkarılması gibi farklılıklara uğrayarak kullanıldığı görülür. Bu durum atasözü ve deyimlerin açıklanması ya da anlam itibariyle nazma çekilmesi olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Muzilü'l-İlbâs amme'stehera mine'l-Ehâdîsi alâ-Elsineti'n-Nâs* (I-II), Mektebetü'l-Kudsî, Kahire, 1351.

AKSOY, Hasan, *Şemseddin Sivasî, Gülşen-âbâd (İnceleme-Metin-Sözlük)*, İslâm Medeniyeti Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990.

ALDANMAZ, Ömer, *Şemseddin Sivasî'nin Mir'âtü'l-Ahlâk ve Mirkatül'-Eşvâk Adlı Mesnevisi (İnceleme-Tenkitledir Metin)*, (Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2001.

ARSLAN, "Mehmet, Divan Edebiyatında Nasihat-nâmeler (Pend-nâmeler) ve Vak'anüvis Esad Efendi'nin Pend-nâmesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri*, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, sayı: 4, Sivas, 2004.

ÂŞIK PAŞA, *Garib-nâme* (I-II), (Haz. Kemal Yavuz), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

ATMACA, Veli, "Hadisler Çerçevesinde Cahiliyyede Majik Tedavi Geleneği'nin Kavramsal Boyutu", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 10, sayı: 1, Adana, 2010.

BELN, Maksut, *Hızrî'nin Âb-ı Hayat Mesnevîsi*, (Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 1997.

BEYZADEOĞLU, Süreyya Ali, *Sünbülzâde Vehbî: Lutfiyye*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004.

BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail, *Sahîhü'l-Buhârî* (I-VIII), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

ÇAMLICA, Orhan, *Ahmed Câhidî'nin Nasihat-nâme ve Tevhîd-i Zât Adlı Risâlelerinin Tahlihi*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.

DİLÇİN, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

DİYARBEKİRLİ AHMED MÜRŞİDÎ, *Pend-nâme*, (Haz. M. Sait Mermutlu), Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2012.

EBÛ DÂVÛD, *Sünen* (I-V), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

EMİROĞLU, Selim, *Türkçe Manzum Nasihat-nâmelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2010.

ERENOĞLU, Dilek, Güvâhî'den Günümüze Atasözleri ve Deyimler, *Turkish Studies*, Volume: 2/4, Fall 2007.

-----, *Pend-nâme-Güvâhî (Dil İncelemesi)*, (Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 1997.

ERGİN, Fatma, *Hüseyn Kudsi-i Edirnevî'nin Hayatı ve Pend-i Mahdûmân Adlı Eseri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003.

- ERTAYLAN, İsmail Hikmet, *Hatiboğlu-Bahrü'l-Hakâyık*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1960.
- GÖRE, Zehra, *Adnî Recep Dede, Hayatı ve Eserleri*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2004.
- GÜLENC, Halil, *Tercüme-i Ferhengnâme-i Sa'dî*, (Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2010.
- HATİBOĞLU, *Bahrü'l-Hakâyık (Giriş, Metin, Dizin)*, (Haz. Vahit Türk), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.
- HENGİRMEN, Mehmet, *Güvâhî-Pend-nâme (Öğütler ve Atasözleri)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
- İPEKTEN, Haluk, *Eski Türk Edebiyatı-Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2002.
- KAPLAN, Mahmut, "Divan Edebiyatında Manzum Nasihat-nâme Yazan Şairler ve Eserleri", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 3, Van, 1992.
- , "Manzum Nasihat-nâmelerde Yer Alan Konular", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 9, Konya, 2001.
- , *Hayriyye-i Nâbî*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2008.
- KIRIŞ, Şemseddin, *Nasihatin Dindeki Yeri ve Hazreti Peygamber'in Nasihatları*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1994.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1980.
- LEVEND, Ağâh Sırrı, "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1963, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- MANSUROĞLU, Mecdut, *Ahmed Fakih-Çarhnâme*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1956.
- MÜSLİM, *Sahîhu Müslim (I-III)*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.
- ÖZEL, Ahmet, "Secâvendî, Muhammed b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2009.
- PALA, İskender, "Nasihât-nâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXII, İstanbul, 2006.
- SARIKAYA, Bekir, *Ârif-Mürşidü'l-Ubbâd-Nüşa-i Âlem Şerhü'l-Adem ve Mevlid*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1992.
- ŞAHİNOĞLU, M. Nazif, "Attâr, Ferîdüddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. IV, İstanbul, 1991.
- ŞENER, H. İbrahim; YILDIZ, Âlim, *Türk İslâm Edebiyatı*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2008.
- TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ, *Edebiyat Lügatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994.
- TATCI, Mustafa, *Risâletü'n-Nushiyye-Tenkitli Metin*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2005.
- ULUCAN, Mehmet, Muvakkitzade Mehmed Pertev'in Divanında Atasözleri ve Deyimlerin Kullanımı, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10:2, 2005.
- VELED ÇELEBÎ, KİLİSLİ RIFAT, *Ferheng-nâme-i Sa'dî Tercümesi*, İstanbul, 1340-1342.
- YARMAN, Vecdi, "Türk Atasözleri ve Şiir", *Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri* (27-29 Ekim 1975, Konya), Güven Matbaası, Ankara, 1976.
- YILDIZ, Âlim, "Ahmed Sûzî ve Pend-nâmesi", *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu*, Sivas, 21-25 Mayıs 2007.

-----, “İbrahim Gülşenî'nin Pend-nâmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: XVI, İzmir, 2002.